

ІСТОРІОСОФІЯ М.КОСТОМАРОВА ТА РОМАНТИЗМ

Часи формування модерної української нації з необхідністю актуалізували «осмислюючі» схеми історії, які у формі історіософії виконують для сучасності легітимізуючу функцію. Історіософія є філософсько-іраціональним уявленням про історичний процес. Якраз історіософія через процедури переосмислення і теоретизації українського минулого дає «дозвіл» на самостійне існування української нації в теперішньому часі. Тут значний інтерес становить початковий етап зародження такого історіософського знання. Саме фаза початкових історіософських рефлексій ніби «запрограмує» специфіку розвитку наступних її етапів. Історіософія відомого українського історика Миколи Костомарова (1817-1885) стояла біля витоків цього цікавого поєднання національної ідеї та моделювання схем українського історичного процесу і тому її вивчення дозволяє нам зрозуміти специфіку інтерпретації історичного процесу, приміром, у наступників М.Костомарова - істориків-народників чи в «історіософському соціологізмові» В'ячеслава Липинського. Метою цієї невеликої розвідки є: вказати на точки перетину типологічних рис романтизму з історичними поглядами М.Костомарова.

На відміну від Просвітництва з його універсалістськими підходом до конструювання історичного процесу («людство», «загальний розум», «природне право»), романтики мислили історію в національних категоріях і тому їхня історіософія зосереджується на новому суб'єкті історичного процесу - народів/нації. Національні історії тепер пишуться як історії народу. М.Костомаров мабуть один із перших у тодішній українській (і російській) історіографії робить ідею народу центральною проблемою історіописання. Для нього, на відміну від попередньої державницької історіографії, народ - це «зовсім не механічна сила держави, а істинно жива стихія, зміст, а держава, навпаки, є лише форма, сама по собі мертва механізм, що оживлюється тільки народними спонукуваннями» [2, с.384].

І тому, як висновок: «... державність не може бути чимось іншим, ніж результатом умов, що містяться в народі» [2, с.384].

Романтизм остаточно на перший план вивів у якості внутрішньої причини такий фактор історії народу як «народний дух». «Народний дух» є внутрішньою суттю народу, заглибленою в його колективну душу. Тоді рух того чи іншого народу в історії є лише розкриттям начал, уже закладених у «народному дусі». На світоглядний розвиток М.Костомарова принципи романтизму мали безпосередній вплив. Так, первинні філософсько-історичні уявлення в дусі романтизму він отримав ще в студентські роки від професорів Харківського університету, які притримувалися поглядів Й.Г.Гердера (1744-1803) та німецьких романтиків.

М.Костомаров у одній із своїх програмних статей «Две русские народности» (1861), знаходячись у межах романтичної філософської парадигми, вибудовує аналогію «народному духові» - «сутність народності», або ще «втаємничені, внутрішні причини», які приховуються «на дні душі народної», і які він ще називає «характером народу». Це, насамперед, «духовний склад, ступінь почуттєвості, його прийоми або склад розуму, напрямок волі, погляд на життя духовне і громадське...» [1, с.15]. І далі, пишучи вже про «южнорусское племя», він постулює позачасову незмінність такої «суті народності», яка є спільною для всіх часів історії українського народу [1, с.18]. Саме таке есенціалістське бачення «народного духу» робить і історію народу, що ним керується органічно-неповторною. Звідсіля і принцип історизму, винайдений романтиками, припускав, що народ стає зрозумілим із вивчення його власного історичного розвитку, коли один історичний етап з необхідністю стає продовження наступного і ніякі аналогії з історіями інших народів тут неприпустимі.

Для істориків-романтиків справді є важливою реалізація принципу одухотвореності і одушевленості зовнішньої реальності. Причини такого наділення ідеєю душі потрібно мабуть шукати у глибокому розладі на рівні романтичного світогляду між ідеалом і тогочасною дійсністю. Неприйняття романтиками оточуючої реальності приводить до того, що за цією реальністю вони починають відкривати глибинні шари іншої, «правильної реальності». Таким чином відкривається «душа народу», «дух народу», національний характер, як ті внутрішні первні, що визначають рух зовнішньої історії народу. М.Костомаров

у повній злагоді з цими постулатами романтизму також виділяє в історії два шари - зовнішній і внутрішній. Коли історик вивчає інститути держави, дипломатію чи війни, то він ніби «ковзає по поверхні життя» [2, с.378] тому, що це лише «коло зовнішніх явищ» історії [2, с.384]. Проникнення ж у суть, «глибини» історії розпочинається із вивчення життя простого народу, в результаті якого нам і відкривається «внутрішній склад душі». Ось тоді ми й побачимо, що «будь-яке зовнішнє явище має основу у внутрішньому нашому світі» [2, с.385]. В цілому для М.Костомарова історія лише тоді стає наукою, коли вона «головним науковим предметом своїм» робить «духовну основу народного життя», бо тоді відкриття, які робляться у сфері цієї науки можна підвести «під розуміння народного духу» [2, с.382].

Для романтиків не лише «народний дух» є внутрішньою історією, але й все історичне минуле того чи іншого народу постає часом якоїсь «духовної глибини», в якій потрібно шукати джерело духовної енергії народу, необхідної для видозміни теперішнього стану. Сучасний стан життя народу постає тоді аналогом отієї «зовнішньої історії», який для свого розвитку потребує актуалізації причини свого існування - минулого. Тому знання історичного минулого народу у романтиків часто слугує ще й джерелом перебудови теперішнього. Саме через актуалізацію своїх історичних першовитоків аморфна маса людей усвідомлює себе в сучасній реальності «колективним індивідом» і постає єдиним цілим - нацією.

1. Костомаров, Н.И. Две русские народности [Текст] / Н.И.Костомаров. - К.: Харьков: Майдан, 1991. - 72 с.

2. Костомаров Н. Об отношении русской истории к географии и этнографии [Текст] / Н.Костомаров // Костомаров Н. Исторические монографии и исследования. - Спб.: Издание книгопродавца-типографа М.О.Вольфа, 1880. - Т.III. - С.377-401.